

Marian Nuțu Cîrpaci

rom4india@gmail.com

Prima scriere în limba romaní și erorile ei de interpretare în *Rromii, India și limba rromani*

Prima menționare a limbii romilor a fost făcută în anul 1547 de călătorul englez Andrew Boorde, cea de-a doua venindu-ne de la Bonaventura Vulcanius¹, în anul 1597. Această primă menționare a limbii rome constă dintr-o listă de treisprezece propoziții obținute de Andrew Boorde într-o cărciumă de la romii întâlniți de el în provincia Egiptul Minor, din Grecia. Lista reprezintă un monument de limbă scrisă, chiar dacă are dimensiuni modeste, căci este *prima atestare* scripturală a limbii romilor în afara Indiei. Lista lui Andrew Boorde este comparabilă cu cel mai vechi document scris în limba română, „Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung”, atestată la 1521.

În cartea *Rromii, India și limba rromani* (1998), autorul, Gheorghe Sarău, analizează defectuos această primă scriere în limba romaní. Suntem de părere că *rigurozitatea științifică în interpretarea corectă a limbii și istoriei romilor este strâns legată de vorbirea maternă a limbii romaní*.² Deși autorul menționat a fost animat poate de o deplină onestitate științifică, necunoscător fiind „de acasă” al vreunui dialect rom, interpretează eronat adverbul interogativ *kater*³ și traduce incorect unele dintre propozițiile expuse de Andrew Boorde. La aceste erori se adaugă și rescrierea celor treisprezece propoziții în alfabetul *inutil* inventat de Marcel Courthiade.⁴ Aceste probleme reprezintă ele însele un argument în sprijinul opiniei formulate mai sus în italice, cunoscute fiind eforturile lui Gheorghe Sarău de a ajunge la o cât mai bună competență în limba romaní. Cu toate acestea, neînvățând-o dintru început într-o familie de romi, posibilitatea necunoașterii ei complete

¹ *De literis et lingua Getarum siue Gothorum. Item de notis Lombardicis. Quibus accenserunt specimina variorum lingarum*, Leiden, 1597.

² Yaron Matras, cercetător britanic, doctor autodidact în limba romaní la Manchester University, pare a fi exact de părerea opusă. De exemplu, articolul numit “Why plans for a European Roma Institute might be a setback for Europe’s Roma” este scris contra acceptării studiilor romilor nativi în mediul academic.

³ A. Boorde scria „*cater*”, G. Sarău preferă grafia „*kather*”, folosind alfabetul inventat de Marcel Courthiade (vezi și nota următoare).

⁴ Considerăm că este un alfabet inutil întrucât limba romaní este perfect adaptabilă scrierii cu alfabetul latin.

rămâne ca o fatalitate, cum de altfel se întâmplă cu orice limbă învățată pe căi extra-materne. Pe acest fond, este firească apariția unor erori ori de câte ori se încearcă analize lingvistico-semantice subtile. Nefirească este însă deținerea șefiei catedrei de „romani” de către o astfel de persoană la Universitatea București, aruncând o umbră de neîncredere asupra acestei universități și asupra oricărei alte universități în care se constată un fenomen asemănător. Nefirescul se amplifică cu atât mai mult cu cât persoana respectivă se consideră fondatoare a unei limbi literare române.⁵

În ceea ce privește eroarea adverbială, la Andrew Boorde apare propoziția română „*Cater myla barforas?*” pe care o traduce în englezește prin „*How farre is it to the towne?*” (Boorde, 1870: 218). Fără îndoială că traducerea lui era aproximativă, dar reda întrucâtva sensul întrebării. G. Sarău traduce „*Cater myla barforas?*” prin două variante: 1) „La câte mile este orașul cel mare?”, și 2) „Câte mile sunt până la orașul cel mare (capitala?)?” (Sarău, 1998: 230). În ambele variante de traducere sunt inserate fără sens cuvinte române⁶ (*keti, isi, ji k-o*), în încercarea de a înțelege o propoziție simplă, pe care oricare rom vorbitor nativ ar înțelege-o spontan.

Ca să ajungă la aceste variante de traducere, G. Sarău rescrie și interpretează eronat vechea întrebare redată în 1547 de A. Boorde în felul următor:

„Kaθer (kèti) mila (mile) [(i)si 3i k-o] bar' fòros?” – „La câte mile este orașul cel mare? [sau: „Câte mile sunt până la orașul cel mare (capitala?)?”] (*ibidem*).

Forma corectă a expresiei notate de A. Boorde este, conform limbii române, în dialect tradițional *kalderash* („căldărăresc”):

„Katar malavaa' bar foras?” – „Pe unde întâlnim (pe) marele oraș?”

„*Katar*” este un adverb interogativ, în limba române *kalderash* și în toate dialectele române însemnând „de unde” și „pe unde”. Pentru un vorbitor nativ, este limpede că în sintagma „*katar malavas/malavaa*” nu poate fi vorba de „mile” (unități de măsurare a distanței), ci de verbul indian *milna*, „a întâlni”. Boorde a folosit scrierea „*myla*” pentru a exprima verbul indian *mala*, „a întâlni”, o variantă dialectală hindusă a verbului *milna*. Pentru a întări această afirmație, se pot da exemplele

⁵ Prin comparație cu limba română, se poate observa că o limbă română literară a rezultat ca urmare a unor eforturi depuse pe personalități vorbitoare *matern* ale acestei limbi.

⁶ La fel se întâmplă și în propoziția nr. 9, „*Da mai masse!*” („*Geue me fleshe!*”), G. Sarău traducând „Dă-mi și carne!”, deși în textul lui A. Boorde nu apare conjuncția „și”. În propoziția nr. 11, „*De mai paba la ambrell!*” („*Geue me aples and peers!*”), cu traducerea „Dă-mi mere și pere!”, deși conjuncția „și”, iarăși, nu apare în vechea propoziție.

rome: „*Katar phires?*”, „Pe unde umbli?”. Răspuns: „*Katar kamau!*”, „Pe unde vreau!”. Dr. Natalia Ivend (comunicare personală), *romni* [femeie romă] din Anglia, folosește însă *kater*, o variantă a lui *katar* de fapt întâlnită în dialectul romilor englezi. De asemenea, sufixul de ablativ *-ter*, apare prescurtat în dialectul *kalderash*, sub forma *-te*, în întrebarea „*Soste?*”, „De ce?”, în loc de „*Sostar?*”. Deci nu era vorba de mile sau kilometri, ci de verbul din limba hindi *milna*, „a întâlni”, „a obține”, „a nimeri”. Romul întâlnit de A. Boorde în 1547 întreba pentru că nu știa pe care drum să se îndrepte, și i-au fost indicate în mod sigur două sau mai multe drumuri.

Se impun, în urma analizei de până acum, două concluzii: 1) G. Sarău nu cunoștea sensul secundar foarte important, al cuvântului „*katar*”, adică „pe unde”, sensul principal fiind „de unde”. 2) Se confundă verbul rom pentru „întâlnesc”, „nimeresc”, cu milele, unități de măsurare a distanței. Consecința este corectarea eronată, după cinci sute de ani, a lui A. Boorde și a primului „interviu” în limba romaní din Europa.

Aceeași greșală de interpretare o face după zece ani de la tipărirea volumului *Rromii, India și limba rromani* și Jean-Pierre Liegeois, în cartea *Romii în Europa* (Liegeois, 2008: 35), prezent fiind în „Bibliografie” (p. 287) volumul publicat de autorul român cu un deceniu înainte. Doctorandul în „rromani” Cristian Pădure trimite și el la scrierea lui Andrew Boorde, și o specifică în scrierea sa „ABC-ul despre limba rromani” (Pădure, 2016: 4). (De reținut este faptul că C. Pădure este doctorand la Sorbona, student al lui Marcel Courthiade, și fost student al lui G. Sarău.) Nici C. Pădure nu observă eroarea lui G. Sarău, după cum nu o observă nici M. Courthiade însuși, comisar lingvistic al limbii „rromani” la Consiliul European.

În ceea ce privește traducerea propozițiilor, propoziția nr. 7 redată de A. Boorde este „*Pe, pe, deue lasse!*”, tradusă în englezește prin „*Drynke, drynke for God sake!*”. G. Sarău o rescrie și traduce parțial eronat cu „Pi (pe), pi (pe) e e Dewelesθε!”, „Bea, bea, pentru Dumnezeu!”. Boorde scrie „*Pe, pe, deue lasse!*”, adică „Zei sunt buni!” („*lașe*”), în timp ce traducătorul român introduce cu de la sine putere locativul, inexistent totuși în scrierea lui A. Boorde.

Propoziția nr. 8 este „*Achae, da ma manor la vene!*”, „*Mayde, geue me bread and wine!*”, „Fată, dă-mi pâine și vin!”, fiind retradusă de G. Sarău cu „Fată, dă-mi pâine și bere!”. Se confundă aici „*la vene*”, „vinul”, cu „*lovina*”, „bere” (în unele dialecte rome), „*la vene*” tradus fiind de A. Boorde prin „vin”, un cuvânt probabil pus de acesta în locul țigănescului „*mol*”, „vinul”. Deci, A. Boorde traduce „*la vene*” prin „vin”, în timp ce la G. Sarău apare „*lovina*”, „bere”. Și aici, ca și la toate cele treisprezece propoziții, consider că trebuie acordată prioritate traducerii călătorului englez, căci el a fost cel ce a vorbit cu romii în anul 1547, iar nu traducătorul de mai târziu.

Un alt exemplu: la traducerea propoziției nr. 10 apare o greșală, minoră, dar greșală. A. Boorde scria: „*Achae, awordey, susse!*”, „*Mayde, come huther, harke a worde!*”, „Fată, vino aici,

auzi un cuvânt!”. G. Sarău traduce prin „*A čha!e, aw orde I šun!*”, „Fată vino aici și ascultă!”, ignorând valoarea lui „*susse*”. Totuși, un vorbitor nativ îl „simte” ca „*šun še*”, „auzi, fă!”.

Am semnalat la Muzeul Culturii Romilor din București⁷ faptul că ne confruntăm cu o înțelegere și interpretare greșită a foneticii istorice a dialectelor rome. Tot atunci, discutând despre lista de expresii rome redată de A. Boorde, G. Sarău afirmă că prezența cuvântului „*foro*”, „oraș”, în lista lui A. Boorde demonstrează că romii deja au locuit mult timp în Grecia, de unde au împrumutat cuvântul. Dar, nu este așa. Cuvântul „*foro*” este moștenit în dialectele rome din India, căci a fost notat în 1865 drept cuvânt hindus. Astfel, în scrierea *A history of the Gipsies*, de Walter Simson, citim la pag. 332 că autorul a întâlnit un marinăr indian, pe care îl denumește *moor*, după obiceiul englezesc, marinăr care făcea parte din castele inferioare indiene, și îl interviuează în legătură cu limba romilor din Anglia, punându-i în față o listă de cuvinte rome. Hindușul John Lobbs, de 25 de ani pe atunci, convertit creștin, îi răspunde cu echivalentele dialectului său. Surpriza cea mai mare din lista comparativă de cuvinte rome și hinduse este reprezentată de expresia „*baurie forest*”, „marele oraș”, în limba romilor din Scoția. Hindușul îl recunoaște și dă varianta „*bura frost*”, „marele oraș” în dialectul său! În acest caz, toată teoria șederii îndelungate în Imperiul Bizantin a romilor este ea însăși eronată. Concluzie finală de care Yaron Matras⁸ și echipa sa de la *Romani Studies*⁹ sunt pe bună dreptate îngrijorați. Dacă romii nativi ar verifica ce s-a cercetat de către academicienii ne-romi legat de istoria și cultura romă, și ce politici de identitate s-au adoptat la nivel oficial pe baza acestor cercetări, atunci academicienii *rromologi/tsiganologi* vor trebui să se reprofileze.

BIBLIOGRAFIE

- Boorde, Andrew, 1870, *The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge*, London: N. Trübner & Co., <https://archive.org/details/fyrstbokeintrod01boorgoog> (accesat la 3 nov. 2018).
- Liegeois, Jean-Pierre, 2008, *Romii în Europa*, București: Editura Consiliului Europei.
- Matras, Yaron, 2015, “Why plans for a European Roma Institute might be a setback for Europe’s Roma”, <http://bit.ly/1JMQTIV> (accesat la 6 nov. 2018).
- Pădure, Cristian, 2016, „ABC-ul despre limba rromani”, în Marcel Courthiade și Delia Grigore (coord.), *Profesorul Gheorghe Sarău. O viață dedicată limbii rromani*, București: Editura

⁷ Cu ocazia Festivalului Solidarității Pakivaló, 6-8 august 2015.

⁸ Vezi nota 2.

⁹ *Romani Studies* reprezintă continuarea longevivului *Journal of the Gypsy Lore Society*, fondat în 1888 în Marea Britanie. Societatea *Gypsy Lore* a fost întemeiată pentru studiarea romilor din toată lumea.

Universității din București.

Sarău, Gheorghe, 1998, *Rromii, India și limba rromani*, București: Kriterion.

Simson, Walter, 1865, *A History of the Gypsies: with Specimens of the Gipsy Language*, London: Samson Low and Marston; Edinburgh: Menzies, introduction, notes and a disquisition on the past, present and future of gipsydom by James Simson.

